

تجدید هویت محلات در عرصه توسعه پایدار شهری (نمونه موردی شهر تبریز)

حمید رسولی¹، مسعود تره باری²

1. دانشجوی کارشناسی، مهندسی شهرسازی، دانشگاه پیام نور تبریز، ایران

2. دانشجوی کارشناسی، مهندسی شهرسازی، دانشگاه پیام نور تبریز، ایران

چکیده

امروزه، هویت، در جوامع رو به توسعه نظیر جامعه ما که در دو راهی پذیرش الگوهای رایج غرب و حفظ ارزش های مدنی و بومی خود قرار دارند، به یک چالش مهم تبدیل شده است. بعد از انفصال آشکاری که در سبک های ساخت و ساز ایران در دوره های معاصر به دلیل تقلید از جنبش مدرن غرب و نمونه برداری از آن تا به امروز به وقوع پیوسته است، توجه و سعی در احیای نمود فرهنگ و تاریخ ایرانی در جداره های شهری نیازی اساسی به شمار می رود، در همین راستا بازسازی و ساماندهی و تجدید هویت 8 دروازه قدیم تبریز که به عنوان یکی از مراکز مهم تحولات اجتماعی و سیاسی کشور در طول قرن ها به شمار می آمده است به عنوان نمونه معرفی گردیده و بازسازی و رونق دهی به نام و نقش آن ها در راستای اهداف تبیین هویت مدنظر قرار گرفته است.

واژه های کلیدی: ورودی، هویت، حس مکان، شهرسازی اسلامی، توسعه شهری پایدار

Renewal of community identity in the field of sustainable urban development (case study of Tabriz)

Hamid Rasouli¹; Masoud Tarebari²

1- Department of Urban planing, Payam-e-noor University, Tabriz ,Iran

2- Department of Urban planing, Payam-e-noor University, Tabriz,Iran

Abstract

Nowadays in developing countries, including our own, that face dilemma of acceptance of western modern lifestyle or sustaining civic and native values national identity has become a challenge. Given the change in the styles of architecture and urbanism in the contemporary era due to imitation of the western modern movements perpetuate and attempt to revive the Iranian history and culture through Urban Walls should be considered as the basic objectives. Hence in this study we have discussed about reconstruction, restoration and identity renovation of the eight Gates of the older Tabriz that are among the most significant poles of social and political developments of our country over the centuries. In addition we have evaluated the reconstruction and revival of their names and roles for the purpose of determining these Gates identity.

Keywords: identity, islamic urbanism, sustainable urban development, entrance, sense of place

مقدمه

فضاهای شهری گذشته ما همواره دارای هویت، استقلال و شخصیت مخصوص به خود بوده اند این در حالی است که شهر امروزی ما نمودی است از مجموعه ساختمان های بلند، مجتمع های مسکونی، خیابانها و ... که هویت این شهر با چالش روبروست.

(ب)

(الف)

شکل 1: (الف) نمودی از وضعیت شهرهای امروزی. (ب) نمونه ای از یک فضای شهری گذشته

به عقیده تعدادی از محققین، حافظه جمعی مردم نقش بسزایی در حفظ ارزش های فرهنگی دارد، حافظه ای که به عنوان هویت شهروندان و در محلات شهر شکل می گیرد.

لذا پاسخ به این سوال ها ضروری به نظر می رسد که امروزه در شکل دهی به هویت شهروندان یک شهر در کشور ما بهره گیری و الگو برداری صرف از گذشته کافی است یا باید در پی تعریف الگوهای جدیدی بود؟ و اگر نمونه ای در عناصر تاریخی یافتیم کیفیت بهره گیری از آن ها چگونه باید باشد؟

جایگاه محلات در ساخت هویت ساکنین

محلات واحدهای سازنده شهرها و شهرها خود واحدهای سازنده یک کشورند لذا هویت ساکنین یک محل سازنده هویت کلی یک محله و شکل غالب فرهنگی محلات ساکن در یک موقع جغرافیایی سازنده هویت عامه یک شهر می باشد. به عقیده جین جیکوین نقطه اوج تعاملات انسانی فضاهای باز محلات است، لذا هویت و ساختار آن از بطن خاطر شهروندان آغاز گردیده، روندی از جز به کل در ساختار و روندی از کل به جز در پیکره هویت فردی و ملی داراست.

سلسله مراتب تعلق یک شهروند

شکل 2: دیاگرام سلسله مراتب تعلق یک شهروند

Architecture

معماری و شهرسازی

سکونت در محدوده یک محله می تواند تاثیر مستقیمی در فرهنگ ، برخورد ، رفتار ، تعاملات اجتماعی روزمره داشته باشد و محله های شهری یکی از کانون های خرد و ملموس شکل گیری هویت های فرهنگی و تعلق اجتماعی می باشند. در سالهای گذشته نام یک محله نشانگر هویت و ویژگی های خاص آن بوده است به عنوان مثال در تبریز قدیم: کوچه باغ ، باغمیشه و قره آقاج به ویژگی ای از محله اشاره داشته اند. می توان با مشخص کردن یک محله با بهره گیری از عنصر ورودی، هویت آن را تثبیت کرد. تخریب و تغییر ساختارهای محله ای شهر بدلیل تغییرات ساختارهای شهر یکی از اصلی ترین عوامل تضعیف هویت شهر در شهرهای امروزی ایران است.

عوامل متمایز کننده یک محله، مرکز محله، گره، نشانه و ورودی محله هستند که در بین این چهار مورد ورودی محله می تواند به عنوان یک نشانه عمل نموده هویت و تمایز را تقویت نماید. شهری که دارای زیبایی های منحصر به فرد باشد به دید گردشگران، خاص و منحصر به فرد بوده و برای همیشه در خاطر آنها پایدار خواهد ماند.

ورودی محله به عنوان یک شاخص

هرچند ورودی محله به عنوان عامل جدا کننده دو فضای خارجی و داخلی محله از یکدیگر عمل می‌کند اما به عنوان یک عنصر منفرد عمل ننموده و هم به عنوان قسمتی از فضای خارج محله و هم قسمتی از داخل محله رخ می‌نماید و به لحاظ ساختاری تابع مقیاس انسانی است.

هویت را باید از درون جست نه از برون زیرا باز شناخت عناصر هویت بخش به یک محله در طراحی، حفظ و ساخت عناصر هویت جدید آن تاثیر گذار خواهد بود.

در شهر امروز و با فروریزی حصارها، هرچند کالبد دروازه‌ها تغییر شکل یافته است اما بازسازی آن‌ها همواره تداعی کننده خاطره‌های جمعی شهروندان بوده و می‌تواند موجب خوانایی شهر و بیان کننده هویت مدنی و با تکیه بر تاریخ کهن برانگیزنده احساس غرور ریشه دار مردم شهر گردد.

شکل 3: نمونه ای از دروازه‌های قدیمی تهران

تمایز شدن خصوصیات یک مکان از مکانی دیگر در قالب ورودی منجر می‌شود افراد ساکن در محل احساس نمایند که مکان زندگی آنها دارای کیفیات خاصی است و همراه با علاقه پیدا کردن به محل تمایل به رفع نیازها و حل مسائل محله شان داشته باشند که جان لنگ از آن به عنوان حس شهروندی نسبت به مکان تعبیر کرده است.

آستانه می‌تواند یک حوضه کالبدی جهت نمایش ارزش‌های خاص گروهی باشد همچنین دروازه یا ورودی جزو عناصر اصلی، ابزارهای هویت دهنده و نقاط عطفی در سطح شهرند که با سازمان فضایی خاص خود در ایجاد خاطره ذهنی از شهر و خوانایی آن به کار می‌آیند. می‌توان از 3 جنبه به تعریف دروازه‌ها پرداخت:

1. جنبه معنا شناسانه :

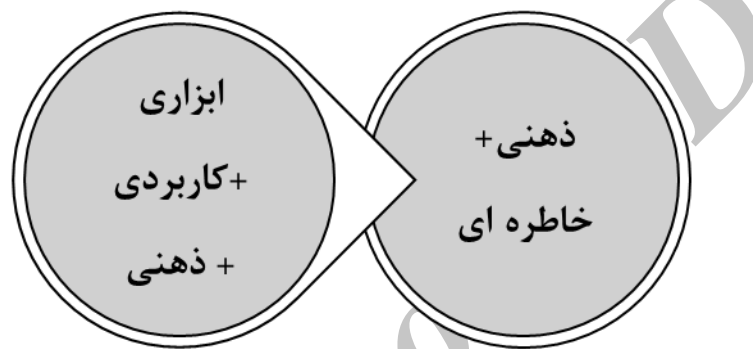
دروازه‌ها به مثابه محل گذر از حالتی به حالتی دیگر و گذر از وضعیت بیرونی به وضعیت درونی و القاگر چهار خاصیت تعریف فضا، تشخیص فضا، جهت بخشی و هدایت

2. جنبه تاریخی و نمادین :

یادآور کاربردهای دروازه در گذشته به عنوان نماد ورودی یک محل ، دروازه نماد عهد و پیمان با آنچه در یک محل سکونت دارد.

3. نقش کارکردی:

ارتباطی، دفاعی و امنیتی ، اقتصادی ، اجتماعی ، یادمانی و بصری که فقط همین مورد در کالبد دروازه های تاریخی قابل تعمیم است.

شکل 4: دیاگرام تغییر شکل مفهوم دروازه ها به تدریج گذر زمان

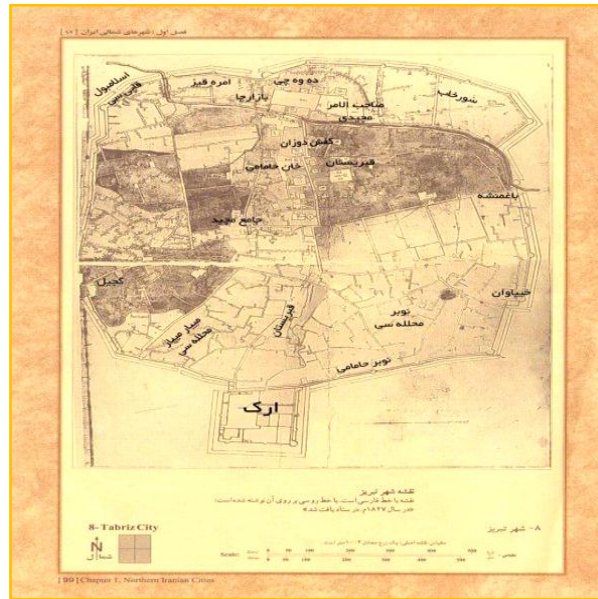
در عصر حاضر مکان دروازه، مکانی است برای القای حس گذر و انتقال از قلمرو یک فضای شهری به فضایی دیگر و این گذری است دو سویه که می تواند در شهروند حس تعلق به مکان و ارتباط با تاریخ مکان را ایجاد کند.

مطالعات نمونه موردی

موقعیت جغرافیایی تبریز آن را به یگانه شهر بازرگانی ، توریستی ، تاریخی و نظامی تبدیل کرده بود اما زلزله 1193 ه.ق تبریز را تماماً ویران کرد و در سال 1194 ه.ق کشیدن دیوار و باروی محکمی به دور شهر آغاز شد که در سال 1196 ه.ق به پایان رسید و این بارو هشت دروازه داشته است.

Architecture

معماری و شهرسازی

شکل 5: موقعیت دروازه های تبریز روی نقشه سال 1827 م

شکل 6: موقعیت حصار و دروازه های قدیمی شهر تبریز

دروازه های تبریز قدیم عبارتند از : دروازه خیابان ، درب اعلی یا دروازه باغمیشه ، درب دوه چی (شتریان) ، درب سرخاب ، درب استانبول ، درب سرد یا دروازه گجیل ، درب مهادمهین یا میارمیار و درب نویر

Architecture

معماری و شهرسازی

درب خیابان (خیابان قاپیسی)

درب سرخاب

درب باغمیشه

درب استانبول

درب نوبر

درب شتربان

شکل 7: تصاویر دربهای حصار تبریز

در سالیان بعد در پشت اغلب این دروازه ها بازارچه هایی ساخته شد که بعضی از آنها به بازار مرکزی شهر اتصال یافت ؛ بازارچه رنگ چی درب خیابان ، بازارچه درب باغمیشه ، بازارچه سرخاب ، بازارچه شتربان ، بازارچه درب استانبول و بازارچه درب گجیل که هنوز هم باقی و به همان نام های سابق معروفند. این بازارها هنوز هم نقش خود را به عنوان یک فضای شهری و محلی برای داد و ستد حفظ کرده اند

شکل 8: نمونه‌ای از بازارچه‌های ایجاد شده در پشت دروازه‌ها

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادات

در نظام امروزی عرصه رقابت جهانی در جذب توریست، شهر ایرانی نیازمند عناصر منحصر به فرد و نمایانگر تاریخ منحصر به فرد خویش است تا نمود یگانگی و منحصر به فرد بودن خود را به همگان بنمایاند. ورودی‌ها در اعصار گذشته همواره نقشی کارکردی داشته‌اند اما امروزه تجدید هویت محلات شهری و افزایش حس تعلق ساکنان و ایجاد نمادها و سمبل‌های شهری برای جذب توریسم در عرصه جهانی هدف مرمت دروازه‌ها خواهد بود. ساختار تاریخی شهر و حفظ تداوم آن موجب حفظ خاطره شهر است، مکان قرارگیری دروازه به عنوان مفصل ارتباطی بافت قدیم و جدید شهر، در نقطه عطف در مرز بافت قدیم و جدید شهر می‌تواند چون گذشته نقش خود را با معنایی امروزی بازابد و آن ایجاد نوعی نظم و کیفیت فضایی است که خود باز تعریف و ارتقای هویت بافت را در پی خواهد داشت. در بازسازی دروازه‌ها، معاصر سازی کالبد به همراه روح زمانه که فرهنگ ساز است می‌تواند هدف اصلی باشد و به این ترتیب می‌توان به شهر غنا و تنوع بخشید و امید است به دنبال ایجاد تاثیر فزاینده‌ای که حاصل پیوندهای گوناگون شهروندان با نقاط مختلف شهر خواهد بود بتوان در آن احساس تعلق به شهر را ایجاد کرد و عرصه‌ای که در آن بازیابی خاطره‌های جمعی معنا می‌یابد به وجود آید.

مراجع

- اصانلو، ح، 1384. فرهنگ معماری، موسسه آموزش خدمات جهانگردی و هتلداری، جزوه آموزشی.
- حائری، م ر، 1383. "زلزله در اندیشه، دعوت به بازبینی در مفاهیم معتبر"، فصلنامه اندیشه ایرانشهر، شماره 1، پاییز 1383.
- سلطان زاده، ح، 1370. فضاهای شهری در بافت‌های تاریخی ایران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، تهران.
- فرجامی، م ر، 1383. ابعاد هویت شهری، مجموعه مقالات همایش مسائل شهرسازی، جلد اول، ساخت کالبدی شهر.
- فکوهی، ن، 1383. انسان شناسی شهری، نشر نی، تهران.
- گل محمدی، ا، 1383. جهانی شدن، فرهنگ، هویت، نشر نی، تهران.
- یاری، ا، 1385. نقش‌پذیری روستا-شهری با تأکید بر تحولات ساختاری-عملکردی، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده علوم زمین، تهران.